

Peter Kostenniemi

Hemsökt barndom. Bilder av barnet i gotisk barnlitteratur

Göteborg/Stockholm: Makadam, 2022, 303 s. (diss. Stockholm)

Redan titeln på Peter Kostenniemis litteraturvetenskapliga doktorsavhandling, *Hemsökt barndom. Bilder av barnet i gotisk barnlitteratur*, om gotik i senmodern skandinavisk barnlitteratur, spelar skickligt på den skräckblandade förtjusning som kännetecknar de texter avhandlingen utforskar. Medan huvudtitelns ”hemsökt” hänvisar till den övernaturliga och oroande ”gotiska avgrund” som öppnar sig i den undersökta litteraturen, ringar begreppet ”barndom” in ansatsen att greppa en bred samhällelig diskurs som hänför sig till normerande barndomsuppfattningar och den ”flytande identitet” som kännetecknar subjektsblivandet i ett högmodernt samhälle. Det är en både adekvat och uppfinningsrik huvudtitel, vars fokus upprepas och förstärks av undertiteln. De två första orden i undertiteln ”bilder av barnet” kunde dock möjligtvis ha ersatts av en formulering som inte riskerar att felaktigt föra tankarna till berättande i bild snarare än text, exempelvis ”föreställningar om barnet”, för det ska medges att något tillägg utöver ”barnet i gotisk barnlitteratur” behövs för att ge titeln en välfungerande rytm.

I övrigt är *Hemsökt barndom* en tilltalande och välavvägd studie, också rent visuellt. Pärm bilden signerad Hans Arnold, samt de illustrationer som infogats i studien på synnerligen välvalda platser, är en fullträff. Inledningskapitlet formulerar förtäta avhandlingens syfte att ”undersöka hur gotikens förvrängda lins riktas mot barndom som konstruktion i 2000-talets Skandinavien” (s. 12–13). Därtill introduceras och problematiseras de centrala begrepp som Kostenniemi genomgående återkommer till i sin analys. Sådana begrepp är exempelvis ”den gotiska avgrunden”, subjektbildning, makt- och självteknologier, vetanderegimer samt ”flytande modernitet”. Som läsare uppskattar jag särskilt Kostenniemis omsorg om att redigt kommunicera vad det är han vill, respektive inte vill, med sin avhandling, som att den huvudfråga han har till materialet inte är *varför* gotik appellerar till barn och unga, utan *varför nu*” (s. 13). Det är nämligen en av avhandlingens många styrkor att den så gediget kontextualiserar det undersökta materialet i en emancipatorisk men krävande högmodern samtid präglad av individualism och flexibilitet.

Oförfärat placerar Kostenniemi sin avhandling i skärningspunkten mellan omfattande forskningsområden som gotik, barnlitteratur, barndom, subjektivitet, individualisering, makt och högmodernitet – för att nämna de mest uppenbara – och låter dessa öppna fascinerande ingångar till materialet. Greppet är fruktbart men ställer också stora krav på framställningen. Kostenniemi går genomgående energiskt i dialog med tidigare forskning inom alla dessa forskningsområden. Samtalet förlöper smidigt, även om det förekommer enstaka ställen där åberopade auktoriteter hopas väl tätt in på varandra. Exempelvis på sidan 83 får hela åtta teoretiker komma till tals på en och samma sida. Detta kompenseras av Kostenniemis förmåga och grundliga omsorg om att positionera sig gentemot de breda forskningsfält hans studie angränsar till. Redan i

inledningen formulerar han ett överskådligt förtydligande av sin förståelse av gotiken som genre, eller som en "gotisk kronotop" som på en specifik plats "iscensätter en dubbel dieges, där en gotisk avgrunds förflutna tid gör intrång i en naturlig ordnings nu" (s. 18). Kostenniemi betonar vidare – vilket också hänger samman med de slutsatser han drar om den barnlitteratur han undersöker – att "mötet mellan de olika diegetiska sfärerna kan vara antagonistiskt och/eller vänskapligt, varför konsekvenserna skildras som ömsom destruktiva, ömsom konstruktiva eller, i somliga fall, som bådadera" (s. 18). Kostenniemis barnlitteratursyn präglas av ett sunt motstånd mot att låsa barnlitterära texter vid att vara strikt normerande, socialiserande och betvingande. I stället formuleras barnlitteraturens relation till barndom som symbiotisk och därmed kapabel att både reproducera och ifrågasätta samt utmana vetanderegimer.

I den här recensionen kommer jag att fästa särskild vikt vid avhandlingens bidrag till barnlitteraturforskningen. Medan de teoretiska ingångarna är många väljer Kostenniemi att fokusera på ett begränsat antal nedslag i barnlitterära texter från 2000-talet, en tidsperiod inom vilken gotiken blomstrar. Det är en fruktbar avvägning som gör att analyserna tillåts borra djupt och därmed ingående problematisera materialets komplexitet och ambivalenta natur. Sammanlagt diskuteras verk av tio skandinaviska författare varav vissa har skrivit enskilda verk och andra antologier med fristående berättelser eller längre bokserier. En av avhandlingens stora styrkor är att den lyfter en kategori av barnlitteratur som forskningen ofta förbiser, nämligen den så kallade mellanålderslitteraturen som i regel marknadsförs till läsare inom åldersspannet nio till tolv. Att utgå från att även denna litteratur är komplex och analysvärdig kan också antas vara en medveten utgångspunkt för avhandlingen, trots att detta inte skrivs rakt ut. Kostenniemi benämner nämligen konsekvent de texter han undersöker som antingen "romaner" eller "noveller". Således undviker han termer som "barnbok", "berättelser" och "historier", som visserligen är etablerade men som flyttar fokus från litteratur till målgrupp och accentuerar skillnader framför likheter mellan litteratur för yngre och äldre läsare samt populär- och kvalitetslitteratur. Greppet är ett välfungerande sätt att signalera avhandlingens litteraturvetenskapliga ansats och vägra gå in i något (onödigt) försvar av att närma sig just dessa texter som litteratur. Samtidigt rimmar detta ställningstagande väl med Kostenniemis uttalade avståndstagande mot målgruppsbaserad och "åldersbaserad uppdelning" av gotisk litteratur (s. 18). I stället poängterar han det fruktlösa i att skilja gotik för barn från gotik för vuxna eftersom avståndet dem emellan krympt i takt med att skillnaderna mellan barndom och vuxenliv blivit allt grumligare.

Efter den välskrivna och föredömligt koncentrerade inledningen som förutom de förutnämnda avsnitten även omfattar en översikt av forskningsläget inom skandinavisk gotikforskning samt en presentation av avhandlingens disposition, följer ett gediget kapitel som presenterar "hur gotiken betraktas i relation till barnet som mottagare och hur gotik för barn och unga gradvis börjar gestalta barnet som protagonist" (s. 37–38). Här rör sig Kostenniemi ledigt mellan viktiga gotiska populärkulturella uttryck som tv-serien *The Addams Family* till debatterna kring 1950-talets tecknade serier, 1960-talets barnkultur, 1970-talets våg av spökhistorier och debatten kring skräck och våld som sträckte sig ända in på 1980-talet. Här görs också spännande, rentav oväntade, kopplingar till barn- och ungdomsdeckare med gotisk anstrykning. Övertygande är även redogörelsen för hur den barnlitterära gotiken efter decennier av debatt lyfts in i värmen och finrummet genom bland annat Maria Gripes förfat-

tarskap för att expandera och blomstra under 1990- och 2000-talen. Ur denna översikt formulerar Kostenniemi två slutsatser om barnet som protagonist i gotisk barnkultur vilka också är centrala för studiens resultat, nämligen att det skildrade barnet i sin förhandling med det gotiska pendlar mellan att vara kompetent och bemästra den gotiska avgrunden och att vara inkompetent, vilket innebär att barnet bemästras av den gotiska avgrunden.

De återstående sju kapitlen är uppdelade i två större helheter, varav den första kretsar kring begreppen ”frihet, agens och kompetens”, och den andra kring ”styrning och självstyrning”. I den första helheten analyserar Kostenniemi infallsrikt spök-, skräck- och zombielitteratur av norska Hilde Hagerup och Ingunn Aamodt, danska Mette FINDERUP och Benni Bødker samt svenska Ingelin Angerborg, Dan Höjer, Katarina Genar och Magnus Nordin. Analyserna knyter kontinuerligt an till större teoretiska resonemang kring barnets agens, uppfattad som ”being” eller ”becoming”, stadd i utveckling eller försatt i en evig gotisk rundgång. Kapitel 4 finner jag särskilt intressant eftersom Kostenniemi här knyter an till och utmanar följande åldersbaserade teorier om maktfördelningen mellan barn och vuxna: Maria Nikolajeva som menar att barnet är a priori underordnat den vuxna på grund av ålder (aetonormativitet), Clémentine Beauvais som argumenterar för att både barn och vuxna besitter olika typer av makt (den vuxna vars ackumulerade erfarenheter ger ”authority” kontra barnets ”might” som följer av att hen har framtiden för sig), samt Nick Lee som – likt Beauvais – pläderar för att vuxenblivandets personliga utveckling resulterar i ökad makt och agens. Kostenniemis analyser av Aamodts och Höjers barnprotagonister, som har svårt för att hantera den gotiska avgrund de möter i form av exempelvis ondskefulla dockor och spöken, påvisar nämligen hur ambivalenta begreppen agens, makt, kompetens och inkompetens är också i barnlitteraturen, och i synnerhet i den barnlitterära gotiken. Genom att analysera hur dessa barnprotagonisters agens och kompetens iscensätts som såväl livsnödvändiga som livsfarliga, visar Kostenniemi övertygande hur gotisk barnlitteratur destabiliserar och utmanar ovannämnda föreställningar om vuxenauktoritet, barns framtidspotential och relationen dem emellan.

I den andra helheten analyseras zombielitteratur av Nordin, Bødker och danske Jesper Wung-Sung samt fantasy/spekulativ fiktion av svenska Mårten Melin. Tyngdpunkten ligger nu på den självteknologiska styrning de skildrade barnen ägnar sig åt för att uthärda zombieapokalypsen alternativt tygla sina magiska förmågor eller socialt oacceptabla drifter kopplade till bland annat sexualitet och ätande. Kostenniemi visar exempelvis i sin analys av Wung-Sungs zombiepojke Zam hur 2000-talets nya, kognitivt medvetna, kommunikativa och empatiska zombiegestalt också finns representerad inom barnlitteraturen. För att passera som människa ägnar sig Zam åt en tidskrävande och mödosam självteknologisk exercis. I sin önskan att vara något annat än ett utstött och fruktat objekt, framstår Zam närmast som en parodi på det hyperkompetenta barnet när han, till skillnad från sin zombiefamilj, vägrar slafs i sig en död hund rakt från hallgolvet. Kostenniemis såväl välunderbyggda som underhållande analys förmår ta till vara romanens parodiska, groteska och samhällskritiska dimension för att landa i slutsatsen att frihet också här – som i annan gotisk barnlitteratur – framställs som ett tveeggat svärd.

Avhandlingens sex analyskapitel är synnerligen fylliga och uppslagsrika. Därtill är vart och ett försett med en välavvägd sammanfattande avslutning. Det förblir ändå

oklart varför alla diskuterade författare inte nämns i kapitelrubrikerna, vilket hade varit möjligt eftersom varje kapitel fokuserar på maximalt två författarskap. Det framgår inte heller alltid vart diskussionen är på väg i respektive kapitel som vart och ett öppnar upp för nya sammanhang och tanketrådar att följa. Kostenniemi parerar detta med sin tidigare nämnda förmåga att handfast ledsaga läsaren framåt. Språket är varierat och njutbart, även om en tendens till "svengelska" stundvis smyger sig på. Några enstaka tryckfel förekommer. Sådana skönhetsfläckar glöms lätt bort vid avslutad läsning när avhandlingens bredd framgår i hela dess imponerande vidd. Avhandlingen avslutas med ett berömvärt kärnfullt kapitel som åtstramat formulerar studiens sammanlagda slutsatser.

Jag har med stort nöje läst Kostenniemis rika studie, trots att processen lett till att jag hemsökts av styrkor och brister hos min egen snart två decennier gamla avhandling *Adventures into Otherness. Child Metamorphs in Late Twentieth-Century Children's Literature* (2006). I min studie ville även jag visa hur barnet gestaltas i paritet med föreställningar om barn och barndom samt hur de samtidigt roande och oroande magiska förvandlingarna i de metamorfosberättelser jag undersökte präglades av ambivalens gällande de unga protagonisternas agens, objektifiering, frihet och fångenskap. Det gläder mig att se hur diskussionen kring dessa för (barn)litteraturen så centrala frågor fortgår att fördjupas, nyanseras och teoretiseras. Med sina ögonöppnande analyser visar Kostenniemi övertygande hur den gotiska avgrunden tar sig olika, ambivalenta uttryck i mellanålderslitteraturen, vilket indirekt synliggör barnlitteraturens komplexitet. 2000-talets barnprotagonister rustas för att besegra den gotiska avgrunden, men kan misslyckas. "Gotikens vrångspegel är särdeles mångfacetterad", konstaterar Kostenniemi (s. 218). Den är, som avhandlingen förtjänstfullt och eftertryckligt demonstrerar, "en krossad reflektionsyta" som för samman högmodernitetens motstridiga barndomsdiskursiva vetanderegimer (s. 218). Individens frihet är ledstjärnan, men kraven på barnets agens och kompetens är höga. Peter Kostenniemis tankeväckande avhandling *Hemsökt barndom* utgör inte bara ett värdefullt bidrag till barnlitteraturforskningen. Den innebär också ett rejält kliv framåt när det gäller hur föreställningar om barn och barndom teoretiseras och problematiseras inom litteraturforskningen.

Maria Lassén-Seger